

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2014

TIMARAKA: 80

NKARHI: tiawara ti2½

Papila leri ri na 27 wa tipheji.

SWILERISO

1. Rhanga u hlaya swileriso u nga si sungula ku hlamula swivutiso.
2. U nga ringeti ku hlaya phepha hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji ya 4 u ri karhi u fungha nhlayo ya swivutiso leswi vutisiweke eka matsalwa lama u ma dyondzeke nan'waka. Endzhaku ka sweswo hlaya swivutiso u ri karhi u hlawula leswi u nga ta swi hlamula.

3. Papila leri ri na SWIYENGE SWINHARHU:

XIYENGE XA A:	Vutlhokovetseri	(30)
XIYENGE XA B:	Novhele	(25)
XIYENGE XA C:	Ntlangu	(25)

4. Hlamula NTLHANU wa swivutiso ntsena, SWINHARHU eka XIYENGE XA A, XIN'WE eka XIYENGE XA B na XIN'WE eka XIYENGE XA C hi ndlela leyi:

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI

- SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO: Hlamula swivutiso SWIMBIRHI
- SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO: Hlamula xivutiso XIN'WE

XIYENGE XA B: Hlamula xivutiso XIN'WE

XIYENGE XA C: Hlamula xivutiso XIN'WE

5. MAHLAWULELO YA SWIVUTISO EKA SWIYENGE SWA B (NOVHELE) NA C (NTLANGU).

- Hlamula NTSENA swivutiso swa novhele na ntlangu lowu u wu dyondzeke.
- Hlamula XIVUTISO XIN'WE XA XITSALWANA na XIVUTISO XIN'WE XA XIKAMBELANTWISISO. Loko u hlamula xivutiso xa xitsalwana eka XIYENGE XA B, u fanele ku hlamula xivutiso xa xikambelantwisiso eka XIYENGE XA C. Loko u hlamula xivutiso xa xikambelantwisiso eka XIYENGE XA B, u fanele ku hlamula xivutiso xa xitsalwana eka XIYENGE XA C. Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba leri nga eka pheji ya 5 ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

6. VULEHI BYA TINHLAMULO

- Swivutiso swa xitsalwana eka vutlhokovetseri swi fanele swi hlamuriwa hi marito ya kwalomu ka 250–300.
- Swivutiso swa xitsalwana eka swiyenge swa novhele na ntlangu swi fanele swi hlamuriwa hi marito ya kwalomu ka 400–450.
- Vulehi bya tinhlamulo eka swivutiso swa xikambelantwisiso byi ta lawuriwa hi ntsengo wa timaraka. Vakamberiwa va fanele ku hlamula hi ku kongoma na hi nkhaqato.

7. Landzelela SWILERISO leswi nga ekusunguleni ka xiyenge xin'wana na xin'wana.
8. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
9. Sungula xiyenge xin'wana na xin'wana eka pheji YINTSHWA.
10. Tsala hi vurhon'wana, swi saseka no vonaka, u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.
11. Mpimanyeto wa matirhiselo ya nkarhi.

XIYENGE XA A: Timinete ta kwalomu ka 40

XIYENGE XA B: Timinete ta kwalomu ka 55

XIYENGE XA C: Timinete ta kwalomu ka 55

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

Nongonoko lowu wu ta pfuna wena mukamberiwa ku hlawula swivutiso leswi u lavaka ku hlamula swona handle ko hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI			
A1: SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO			
Hlamula switlhokovetselo swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.			
NOMBORO YA XIVUTISO	MUXAKA WA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. Xirilo	Xitsalwana	10	6
KUMBE			
2. A–E–I–O–U	Xikambelantwisiso	10	7
KUMBE			
3. U yimele yini?	Xikambelantwisiso	10	9
KUMBE			
4. A swi tshamisekanga	Xikambelantwisiso	10	10
NA			
A2: SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO			
Hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana XIN'WE.			
5. Ndzi byeleni	Xitsalwana	10	11
KUMBE			
6. Ndzi byeleni	Xikambelantwisiso	10	12
XIYENGE XA B: NOVHELE			
Hlamula xivutiso XIN'WE.*			
7. <i>Mulunguntima</i>	Xitsalwana	25	13
KUMBE			
8. <i>Mulunguntima</i>	Xikambelantwisiso	25	13
KUMBE			
9. <i>Mibya ya nyekanyeka</i>	Xitsalwana	25	15
KUMBE			
10. <i>Mibya ya nyekanyeka</i>	Xikambelantwisiso	25	16
XIYENGE XA C: NTLANGU			
Hlamula xivutiso XIN'WE.*			
11. <i>Hlamba vunwa nandzuwe</i>	Xitsalwana	25	18
KUMBE			
12. <i>Hlamba vunwa nandzuwe</i>	Xikambelantwisiso	25	19
KUMBE			
13. <i>Vukosi i mberha</i>	Xitsalwana	25	21
KUMBE			
14. <i>Vukosi i mberha</i>	Xikambelantwisiso	25	22
KUMBE			
15. <i>Xivoni xa vutomi</i>	Xitsalwana	25	24
KUMBE			
16. <i>Xivoni xa vutomi</i>	Xikambelantwisiso	25	25

***TSUNDZUKA LESWI:** Eka xiyenge xa B na xa C u fanele ku hlamula xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa swivutiso swa xikambelantwisiso. Loko u hlamula xa xitsalwana eka B, hlamula xa xikambelantwisiso eka C. Loko u hlamula xa xikambelantwisiso eka B, hlamula xa xitsalwana eka C.

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO SWIVUTISO SWI HLAWURIWILE HI MFANELO.

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa gwaju (✓) ku kombisa leswaku u hlamurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA

XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NHLAYO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA GWAJU (✓)
A. VUTLHOKOVETSERI Swithokovetselo swa ndzawulelo	1–4	2	
A. VUTLHOKOVETSERI Swithokovetselo swo ka swi nga ri swa ndzawulelo	5–6	1	
B. NOVHELE Xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso	7–10	1	
C. NTLANGU Xitsalwana kumbe swivutiso swa xikambelantwisiso	11–16	1	
TSUNDZUKA: Eka xiyenge xa B na xa C u fanele ku hlamula xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa xikambelantwisiso.			

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO**

- SWILERISO**
- Hlamula swivutiso swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI exikarhi ka swivutiso swa 1–4.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana xa 1, a yi ve na marito ya kwalomu ka 250–300.

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

Hlaya xithokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka xona.

Xirilo – KJ Ngobeni et al

- 1 **Nhlavhu ya tihanyi yi n'wi hlanhlile.**
 2 Rihlampfu pfotlo, xi rhwele xikhozana
 3 Nhlomulo wu phutsela mbhaha ni swikukwana
 4 Ku kala na un'we wo n'wi tlherisa
 5 Ku ya eswikwembyini swa rikwavo.
 6 Mihloti ya noni bya Limpopo khululu!
 7 Makhukhuri ni mitsandze swa n'wi tshikelela.
 8 Swivungu swa makanyeka evuton'wini byakwe.
 9 Xivundza xi fukamela xiviri xakwe.
 10 **Babayaa, jaha ra Valambya ri yile.**
 11 N'wina vakhandli-va-nhlonge khongotelani.
 12 N'wina vakhongeri nyiketani hi Johana 14.
 13 Na n'wina vaakelani khomanani xikatla.
 14 **Mi ongola mbanga leyi pfempfaka ngati,**
 15 Mi bohelela phokolo ra mufelakazi.
 16 Muveleki nala wa ntima i xuka.
 17 U rindzele nhluvulo bya nkorhoki.
 18 U rindzele n'weti wa xinyami.
 19 **Cheke ku fika, vunoni nkwee!**
 20 Swa rivala a swi orhi ndzilo ka!
 21 I swa yini leswo rhurhela exilungwini
 22 Va karhi va ha tikiwa hi nala?
 23 I swa yini leswo tlakula xibebula-vhilwa,
 24 Va karhi va ha tsundzuka fambelo ra yena,
 25 Lero famba xi nga mafenyeni?
 26 **N'wina vaswihundzu zilani!**
 27 N'wina vabvana yilelani!
 28 Mi nga lungi ndhavuko hi xilungu,
 29 Mi nga nyanyuriwi hi botere,
 30 Mi ta yi mbyindla hambu mundzuku.

Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi mintila ya **1, 10, 14, 19** na **26**.

[10]

KUMBE

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xithokovetselo lexi xi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

A–E–I–O–U – JM Magaisa

- 1 U yimele yini u khondla mavoko?
 2 A wu va voni van'wana va bvun'wala?
 3 Tihoxe u tihoxa bya ntlambya.
 4 Bvun'wala ya ha pfindlukile,
 5 Ka ha ku hundza ntsumi sweswi.
- 6 Bvun'wala u hlantsweka nhlokonho,
 7 Mati ya ta khuvula munyama,
 8 Ya ta ku sula malanga u sala u basile,
 9 U nga hetu nkarhi, tihoxe,
 10 Vurhongo byi nga na yini handle ka vusweti?
- 11 Nkarhi wa tintsumi wu hundzile,
 12 U ta yima ri ko ri xa loko u rindzela Gabriele,
 13 Wena a wu ri twanga rito?
 14 "Tanani ka mina lava nga ni torha?"
 15 Pfumelela mati lawa ya khulela ndlela ya wena.
- 16 I nkarhi muni kasi?
 17 Mina a ndzi ku ri xile,
 18 Se u ndzi pfuxela yini?
 19 Ndzi tshike ndzi byi faya,
 20 Byi lo ku helela kumbe wa ha tirha?
- 21 U nga ndzi vutisi tipolitiki mani wena.
 22 Ndzi thicara, mudyondzisi wa vana,
 23 Wa mina ntirho i wun'we,
 24 Ku vulavula ri xa ri ya pela ri xa,
 25 Ndzi ku: A-E-I-O-U!
- 26 Ndzi tshike ndzi timiyelela,
 27 U nga ndzi xavi ta le non'weni wa swi twa?
 28 U ndzi vutisela yini "Democracy" na "Communism"?
 29 Wa mina ntirho i wun'we.
 30 Ndzi thicara, mudyondzisi wa vana.
- 31 A-E-I-O-U,
 32 Ndzi vutise A-E-I-O-U,
 33 U ndzi vutisa nambu lowukulu wa misava.
 34 Kumbe Napoleon, Hitler na Churchill: tihosi,
 35 Ndzi ta ku A-E-I-O-U.

36	Suka ka mina wena Judas!
37	Va lo ku rhuma u nga ali?
38	Kasi u lava yini?
39	A-E-I-O-U.
40	Ndzi thicara, mudyondzisi wa vana.
41	Ndzi tsakela ku twa ngulumelo wa rito ra mina.
42	A va ta tsaka ...?
43	Ku ndzi twa ndzi kolola,
44	Ndzi vindlavindleka bya magandlati,
45	Ndzi ku: A-E-I-O-U.

- 2.1 Nyika mongo wa xithhokovetselo lexi hi mintila leyi nga hundziki eka mune. (2)
- 2.2 Tsala nhlamuselo ya ntila lowu nge: 'Vurhongo byi nga na yini handle ka vusweti?' (2)
- 2.3 Tsavula ntila eka xithhokovetselo lowu kombaka leswaku munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena u lava va hambana na yena a ta kota ku etlela. (2)
- 2.4 Boxa ku yelana loku ku nga kona exikarhi ka nhlokomhaka na nkongomelo wa xithhokovetselo lexi. (2)
- 2.5 Xana u vona swi ri kahle ku va thicara a nghenelela timhaka ta tipolitiki ke? Seketela nhlamulo ya wena. (1)
- 2.6 Loko a ku ri wena u tsundzuxaka u'nwana ku endla swilo leswi u tivaka leswaku swi ta n'wi pfuna kutani a ala ku teka xitsundzuxo xa wena a wu ta endla yini? (1)

[10]**KUMBE**

XIVUTISO XA 3: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

U yimele yini? – TA Ngope

- 1 U yimele yini we' muntshwa:
 2 Ku pfuka ka vafi xana?
 3 Kumbe ku vuya ka Kriste?
 4 Nkarhi wa ku siya.
- 5 Nkarhi wu koka tin'hweti,
 6 Ti pandza mananga ya sala ya hlanganile,
 7 Malembe ya dyiwa bi!
 8 Hi manana ntumbuluko.
- 9 Wona ya furhekiwile edulwini ra nyangwa wa nsimbi,
 10 Rero i khele ro pfumala vuhumo,
 11 Ri rindziwile hi tintsumi ta yena Lonkulu,
 12 Ndzi vula yena Mumbi.
- 13 Ndzi pfumelele ndzi ku luma ndleve:
 14 Wanuna u ta dya swa nyuku wa yena.
 15 Xiya vutomi bya vusokoti,
 16 Yi hume u ya juluka.
- 17 U nga tikhomi rihlaya; swa yila.
 18 U nga songi mandla; ya tirhise.
 19 Tsevukela; u nga lolohi.
 20 Yalawo i mahungu ya nimpundzu.

- 3.1 Hi mintila leyi nga tluliki MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- 3.2 Tshaha ntila lowu kombaka leswaku mutlhokovetseri u lava ku hlevela loyi a vulavulaka na yena. (2)
- 3.3 Hlamusela leswi ntila wa 7 lowu nge; 'Malembe ya dyiwa bi!' wu vulaka swona. (2)
- 3.4 Boxa leswi a wu ta swi endla loko a ku ri wena loyi mutlhokovetseri a vulavulaka na yena eka xitlhokovetselo. (1)
- 3.5 Xana vanhu vo fana na loyi mutlhokovetseri a vulavulaka na yena laha ka xitlhokovetselo va nga va va ri kona la misaveni ke? Seketela nhlamulo ya wena. (1)
- 3.6 Xana u nga vula yini hi mahungu ya ndzimana yo hetelela ya xitlhokovetselo lexi? (2)

[10]**KUMBE**

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

A swi tshamisekanga – MM Marhanele

- 1 Masiku lawa vutswari byi hungukile,
2 Byi tlhela byi hundzuka vamakhensa-ri-xile ,
3 Tinsinsimbha ta byona ti xaxile,
4 Hakunene a swi tshamisekanga!
- 5 Eswikolweni ku lo whititi!
6 Vutswari bya dyondzo byi hundzukile,
7 Nkoka wa matsalwa a wu va endlangi nchumu.
8 Ina, a swi tshamisekanga!
- 9 Endyangwini ntswele yi haka folosi,
10 Yi ba katara yi tlibula ni swinari,
11 Nhloko ya muti-vito yi punyala hi ku punyisiwa,
12 I ntiyiso, a swi tshamisekanga!
- 13 Tikereke na tona to tlholokela,
14 Ripfumelo ra tona ri tingawuka ntiyiso,
15 Ri phoveka ngi i tabyana ra m'sehe,
16 Xihambano, a swi tshamisekanga!
- 17 Lomu swibedhlele i mihlolo ntsena,
18 Vaongori va rhinyarhinya hi ku rhandza,
19 Vakulukumba na vona va nghene hi moya wa vukungundzwani,
20 Heyi, a swi tshamisekanga!
- 21 Eswitulwini tingunun'unu fotofoto!
22 Ku dyiwa makhondzo na swilovolovo,
23 Kambe lava nga ti hlawula fototo!
24 Ohohoo, swa ala ku tshamiseka!
- 25 Tiko hinkwaro ri etlele,
26 Rhandi yi wile,
27 Mfumo wu rhengamile,
28 Halalaa, swo n'o, ku tshamiseka!

- 4.1 Tsala mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mintila leyi nga tluriki mune. (2)
- 4.2 Hlamusela leswi ntila wa 9 lowu nge: 'Endyangwini ntswele yi haka folosi,' wu vulaka swona eka xitlhokovetselo lexi. (2)
- 4.3 Xana nkoka wa ku va mutsari a tirhisile rito 'fotofoto!' leri kumekaka eka ntila wa 21 hi wihi eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 4.4 Tshaha ntila eka xitlhokovetselo lowu kombaka leswaku vavanuna a va ha tekeriwi enhlokweni emindyangwini ya vona masiku lawa. (2)

- 4.5 I yini lexi a wu ta xi endla loko a ku ri wena murhangeri wa xikolo lexi ku vulavuriwaka hi xona laha henhla ku tlherisela xiyimo xa maendlelo ya swilo laha tikweni ematshan'wini ya xona? (1)
- 4.6 Xana endlelo leri humelelaka eka xitlhokovetselo lexi ra khorwisa ke? (1)
[10]

NA

SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO (SWA BOHA LESWAKU U HLAMULA XIN'WE)

- SWILERISO**
- Hlamula XIVUTISO XA 5 KUMBE XA 6.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa 5 a yi ve na marito ya kwalomu ka 250–300.

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka xona.

Ndzi byeleni – FJ Mayimele

- 1 **Ndzi byeleni ndza ha ri muhefemuri.**
2 Ndzi byeleni namuntlha sweswi.
3 **Ndzi khenseni ndza ha ri mina.**
4 Ndzi hlayeleni swonho swa mina ka ha ri na nkarhi.
5 Xana ndzi endla leswinene ke?
6 Loko ndzi endla swo biha ndzi byeleni Kunene.
- 7 Kumbe ndza mi onhela,
8 Hlayelani mina hinkwaswo,
9 **Ku n'unun'uta a swi hakeli nchumu.**
10 Mi nga ndzi hlevi Kunene,
11 Ndzi tsundzuxeni laha ndzi hoxaka.
- 12 Kun'wana munhu wa copeta,
13 Swihoxo swi komba ku hanya.
14 Ndzi naveleleni rivoningo lerinene.
15 Tshikani vutomi bya vavasati va Xipilongo,
16 Bya ku hanya hi ku hlevana.
- 17 Mi nga ndzi vuli ku lungha loko ndzi file,
18 Ndzi vuleni ndza ha copeta,
19 **Ndzi dyoha sweswi ndza ha tsakama,**
20 Ndzi byeleni sweswi na mina ndza ha tsakamaka.
21 Loko ndzi mi endlela leswinene ndzi khenseni,
22 Mi ndzi tisela mikateko.
23 **A hi khomaneni hi xandla xin'we,**
24 Hi ta kota ku aka tiko ra ntsako na ku rhula.

Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi mintila ya **1, 3, 9, 19** na **23**.

[10]

KUMBE

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

Phendla

XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO

Tihela u hlaya xitlhokovetselo lexi nga eka XIVUTISO XA 5 (Ndzi byeleni – FJ Mayimele), kutani u hlamula swivutiso leswi landzelaka:

- 6.1 Hi mintila leyi nga tluriki MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- 6.2 Tshaha ntila lowu kombisaka leswaku munhu un'wana na un'wana wa endla swihoxo. (2)
- 6.3 Hi ku vona ka wena mutsari wa xitlhokovetselo lexi a nga va a titwa njhani hi leswi a swi koxaka eka hungu ra yena? (1)
- 6.4 Xana mutsari u vula yini hi ntila wa 19 lowu nge: 'Ndzi dyoha sweswi ndza ha tsakama?' (2)
- 6.5 Loko a ku ri wena loyi a humeleriwaka hi mhaka leyi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi yona a wu ta endla yini? (1)
- 6.6 Xana mutlhokovetseri u vula yini loko a ku: "A hi khomaneni hi xandla xin'we"? (2)

[10]**NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30**

XIYENGE XA B: NOVHELE

- SWILERISO:**
- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa xikambelantwisiso.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi ndlela yo xaxameta timhakankulu.
 - Tsundzuka: Loko u hlamula xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIKAMBELANTWISISO eka XIYENGE XA C.

XIVUTISO XA 7: XITSALWANA**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

Ku fika ekaya ngwenya yi ya endlwini yi siya maburuku, tintangu na tihembe emovheni. Yi kongoma ekamareni yi ri karhi yi ba pongo ra pongo ... Vuthala bya mhaka ya yena byi sungula ku nyika masema loko a fika entirhweni ... Swi thumbile hi Nsatimuni loko a ku u ya teka basikiti leyo chela thyaka namixo. O kuma munhu, bya vondlo! Hiloko a ku magoza ya vutswatsi a landza Mukhari ... "Hlongwane n'wina," Nsatimuni a hefemulela Mukhari ...

"I ncini?" Ku vutisa Mukhari. "Swi lo yini?" ... "Fambani mi ya vona. Leswi onge ti lo wachuka ke? Fambani."

Mukhari a tsutsumela ehofisini ya Hlongwane. A fika a khoma rivanti ku pfula, do! Se yi khiyile ngwenya. Yi le ku yimbeleleni. Yi pfa yi vulavula kunene. Mukhari a gongondza hi xibakele. U twa hi mani? ... Va ta va ta yima na Nsatimuni va hlamarile swinene.

"Swi lo yini?" Ku vutisa Nyeleti.

"Swi wachukile n'wina!" Ku hlamula Nsatimuni. "Boso o byambula laha ndzeni ka hofisi ya yena ... Ku nghena kona ndzo hlanganisa hi maburuku ehenhla ka tafula. Munhu mpfhuka a fambaka hi khumbi a ri karhi a vulavula, a sele hi xitshungulu exisutini ntsena."

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu, kombisa hilaha xivutiso lexi xi nge: 'Muhlotti wa tinyari ti vuya ha yena', xi nga va ntiyiso hakona, u kongomisa eka vutomi bya Johnson Hlongwane.

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 8: XIKAMBELANTWISISO****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

"Ndza tshemba leswaku u na mahlo ku vona Ephraim," ku vula Mukhari. "Swilo swi ta cinca sweswi. Mhaka leyi yi ta lulamisiwa."

"Ku nga ri loko Hlongwane a ha ri kona. Loko yena a ha ri kona feme leyi siku rin'wana mi ta sala mi yi komba kunene hi rintihho. Yi le ku feni. A ha ha ri na vuhlayiseki la" ...

"Ndzi ri mita ribye u tirha ntirho," ku vula Mukhari. "Leswo tshama u landzelela vanhu u ta hundzuka sirha. A wu swi tivi leswaku ku tshama u tirha munhu, u dyeka mbilu u ta

hela u khomiwile hi vuvabyi bya mbilu. A wu tsundzuki mhaka leyi nga humelelela Charlie Shitlhelani luya a a tirha ku chayela mimovha ya mfumo?"

"U vula Mkhacani luya wa muchayeri a nga lova hi mhaka ya vuvabyi bya mbilu?" ku vutisa Chavalala.

"A byi ri vuvabyi bya mbilu bya ntsena?" ku hlamula Mukhari ...

"U vona yi ri mhaka yo twala ku va Charlie a tirhile malembe yo tala a ri muchayeri mulawuri wa yena Nyavani a n'wi tisela munhu lontshwa loyi yena a faneleke ku n'wi dyondzisa ntirho kambe munhu yoloye a tlhela a va ehenhla ka yena hi xitulu? A a ta yimela sweswo Charlie? I mhaka leyinene loko u te ntsee! ..."

- 8.1 Xana swimunhuhatwa leswi swi vulavula swi ri kwihi? (1)
- 8.2 Xana hi byihi vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Chavalala na Mukhari? (1)
- 8.3 Xana Hlongwane tanihi museketeri wa mininjhere efemeni ya PPE, u nga n'wi tsundzuxa yini hi mayelana na makhomelo ya vatirhi lava va nga ehansi ka yena? (1)
- 8.4 Hlawula nhlamulo yin'we leyi yi nga riki ntiyiso eka leti ti longoloxiweke laha hansi.

Johnson Hlongwane a a tsandzeka ku fambisa feme ya PPE hikuva ...

- A A a karihela vatirhi lava va nga ehansi ka yena.
- B A a hleva ngopfu.
- C A a xixima vatirhi va yena swinene.
- D A a ri na mavondzo swinene. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

"Mina ndzo lava u tiyisa voko loko u khomile mhaka leyi. Phela loko wo yi tsandzeka na mina ndzi ta va ndzi dyiwile hi ntirho. Loko ndzo kala ndzi dyiwa hi ntirho lowuya hi wona makumu ya mina. Ndzi ta tirha yini? Kwihi? Ho fanela ku yi wina mhaka leyi."

"Kambe mi vangani hinkwenu?"

"Hi ntlhanu."

"Five?" Ku vutisa Lunga. "Okay, no problem. Ndzi ta mi katsa mi ri hinkwenu. Mina ndzi tsandze ndzi khomile mhaka ya vanhu vo tlula dzana. Ndzi tsandzekile ku va humesa? Ku lo sala loyi na luya kambe vunyingi ndzi va kotile. Se n'wina! Ntlhanu! I matlangwana."

"U vula u tiyisile leswaku u ta kota mhaka leyi?"

"Tshemba mina malume. Ndzi wa n'wina."

"Se ndzi nga nwa," a phakata katla ra Lunga. "Wa tiva ku va na ntukulu wa gqweta swi tsakisa ngopfu."

- 8.5 Hlamusela xivangelo xo va Hlongwane a yile eka ntukulu wa yena Lunga. (2)
- 8.6 Xana Lunga u vuyile a swi kota ku pfuna malume wa yena eka xiphiso lexi a a ri na xona. Seketela nhlamulo ya wena. (2)

- 8.7 Nyika ku hambana loku ku nga kona exikarhi ka vutomi bya Hlongwane na Chavalala. (2)
- 8.8 Kun'wana eka tsalwa Hlongwane na vanghana va yena va yivile cheke efemeni ya PPE. Boxa xivangelo xa ku yiviwa ka cheke leyi. (2)
- 8.9 Boxa mavito MANHARHU ya swimunhuhata leswi swi nga hoxa xandla eku yiviweni ka cheke efemeni ya le PPE. (3)
- 8.10 Hi ku vona ka wena, hikokwalaho ka yini Maria a pfumerile ku tirhisana na vaHlongwane eka mhaka ya cheke? (1)
- 8.11 Xana loko a ku ri wena Nyeleti Mthombeni loyi a khomiweke hi maphorisa a ya pfaleriwa ekhotsweni a wu ta endla yini hi Hlongwane. (2)
- 8.12 Xana u vona Hlongwane a endlile kahle ku va a tshikisile George Mathebula ntirho e*Graphics Advertising/Summit News* ntirho a nga se tiyisisa leswaku ntirho wu kona efemeni ya *PPE*? (1)
- 8.13 Xana i mani ximunhuhatwankulu eka tsalwa ra Mulunguntima? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 8.14 Xana nkongomelo wa tsalwa ra Mulunguntima hi wihi? (2)
- 8.15 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka hi vumunhu bya Hlongwane? (1)

[25]**KUMBE**

- SWILERISO:**
- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa xikambelantwisiso.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi ndlela yo xaxameta timhakankulu.
 - Tsundzuka: Loko u hlamula xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIKAMBELANTWISISO eka XIYENGE XA C.

XIVUTISO XA 9: XITSALWANA**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

Nyiko wa vanhu mbuyangwana, nhloko ya yena a yi ri endzeni ka xidzedze, mahlo ya halahala matlhelo hinkwawo ku vona loko ku nga ri na munhu loyi a n'wi vonaka.

A famba hi ku ganyula, kun'wana a tsabyata ingi wo lava ku tsutsuma, a tlhela a tinyuma. U susile kholoro ya yena ya vufundhisi a yi hoxa exikhwameni; a famba mpfukanyana, a tlhela a ehleketa leswaku lava va n'wi tivaka va ta hlamala ku hlangana na yena a nga ambalanga kholoro ya vufundhisi kasi a nga humi ndlwini ya yena. A yi humesa, a yi vehela. A ba magoza mambirhi manharhu a tsutsumela ku hatla a fika kaya, a tlhela a famba kakhwatsi hi ku tinyuma.

Mufundhisi Nyiko a a ri khombyeni lerikulukumba. Miri wa yena a wu hisa hi ku tshuka, miehleketo a yi ri dzolongeni lerikulukumba, mahlo ku halahala, tindleve ti rhiywile ku twa loko ku ri ni loyi a nga ta n'wi xeweta loko a n'wi vona – sweswo a a nga swi naveli niswitsanana.

U fambile n'wana wa vanhu a ri karhi a ganyula, a tlulanyana a tsutsuma, a tlhela a famba kakhwatsi ku komba xichavo xa xiyimo xa yena xa vufundhisi. Nyiko wa vanhu u fambile nkarhi lowu a nga twa ingi i nkarhi wa vutomi bya yena hinkwabyo. U fambile, a famba, a famba ku ya fika emakumu ka misava ni vutomi bya yena.

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu hlamusela hilaha xivuriso lexi nge: 'Hambi u famba ankoveni, lundza ri ta vonaka,' xi tipaluxaka hakona eka tsalwa ra "Mibya ya Nyekanyeka" loko u xiya swiendlo swa Celela na swa Nyiko.

[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 10: XIKAMBELANTWISISO

MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mthombeni

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Loko a famba a o koka milenge wonge u lo bela madeha, a kongomile kaya ka yena – a byi ri vusikunyana nkarhi wolowo.

U fambile nkarhi wo leha swinene a nga twi nchumu, a nga voni nchumu, kambe na yena a nga voni munhu, hikuva u lo kala a ya nghena kaya a nga angulariwangi hi munhu.

Dyambu a ri pelele vo tala. Van'wana a ri va pelele ra makumu, van'wana a ri va siyele xinyami, mahlomulo na mihloti – ngati ya timbanga leti humeselaka mimoya ya vanhu yi chululeka yi nghena hansi kambe ndzhongho ku ri hava; swirilo swi tlakukela henhla swi hambana na ngati leyi swi dlokodlaka, swi tlhandlukela henhla ku fika laha swi nga ha twariki na laha swi helaka kona. Vafi va yimberiya, va mikosi va sala va ha hanya va yimele siku ra vona ro fa va ta celeriwa tanihi Celela.

- 10.1 Xana Mufundhisi Tlhomandloti a a ya endla yini eka vaCelela eka siku leri? (2)
- 10.2 Nyika vito ra tata wa Celela. (1)
- 10.3 Celela u hlamuserile Mufundhisi Tlhomandloti mhaka leyi endleke leswaku a boxiwa mbanga. Hlamusela mhaka ya kona. (2)
- 10.4 Kun'wana eka ndzima leyi ku vuriwa leswaku maphorisa va vule leswaku Celela u orhile ndzilo wa makhamba. Xana leswi swi vula yini? (2)
- 10.5 Loko va ku munhu ri n'wi pelele ra makumu va vula yini? (1)
- 10.6 Xana loko ngi a wu ri mana wa Celela a wu ta va u endlile leyi loko Celela a tisola eka wena? (2)

- 10.7 Xana maendlelo ya maphorisa eka siku leri ya kombisa yini hi vumunhu bya vona? (2)
- 10.8 Hi ku vona ka wena i yini lexi endleke leswaku Mufundhisi Tlhomandloti a nga twi na ku vona nchumu loko a tthelela ekaya? (1)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

"Madambi n'wananga." ku sungula Tlhomandloti hibyakwe. "Masiku lawa moya wa wena a wu ndzi tsakisi. Swi lo yini? I ncini lexi ku khunguvanyisaka emoyeni wa wena xana?"

"Tatana, mi ta ndzi rivalela loko ndzi endle leswi mi pitsulaka timbilu emasikwini lawa ya nga hela. Ntsena nhlamuselo ya mina eka xivutiso xa n'wina hileswaku a ndzi swi tivi loko ndzi kule ku ringana ku teka nsati. Hitlhelo, loko mi ta twanana na swa muti lowu murhandziwa wa mina a nga ka wona – leswi hi swona swi endlaka leswaku ndzi tshama ndzi vulavula hi mbilu."

"Kasi n'wananga, a nga kona un'wana tata wa wena handle ka mina. Hi mina ndzi faneleke ku ku tlhavula mutwa wa le mbilwini. Hi mina ndzi faneleke ku ku ongola swa le moyeni – leswi swa ndzi boha, ndza sindziseka hikwalaho ka vutswari bya mina ehenhla ka wena."

- 10.9 Xana murhandziwa wa Madambi a a ri wa ka mani? (1)
- 10.10 Boxa mutwa wa le mbilwini lowu Madambi a a ri na wona? (1)
- 10.11 Hlamusela leswi Madambi a swi vuleke ku ringeta ku khorwisa tata wa yena leswaku a amukela vatswari va murhandziwa wa yena. (2)
- 10.12 Xana Madambi u vula yini loko a ku u endle leswi pitsulaka tata wa yena mbilu? (2)
- 10.13 Xana mhaka leyi Madambi na tata wa yena yi va fikise kwihi? (2)
- 10.14 Mhaka ya ku va Tlhomandloti a landzula murhandziwa wa Madambi i xikhovolelo. Hlamusela leswaku mhaka leyi i xikhovolelo hi ndlela yihi? (1)
- 10.15 Xana Tlhomandloti u swi kotile ku tlhavula mutwa lowu a wu ri embilwini ya Madambi ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 10.16 Nyika nkongomelo wa buku ya "Mibya ya Nyekanyeka". (1)

[25]**NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25**

XIYENGE XA C: NTLANGU

- SWILERISO:**
- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa xikambelantwisiso.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi ndlela yo xaxameta timhakankulu.
 - Tsundzuka: Loko u hlamurile xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIKAMBELANTWISISO eka XIYENGE XA C.

XIVUTISO XA 11: XITSALWANA**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

MATANATO:	Hey Mugwena, ndzi ponile ku lahlekela ni ku dyiwa ndzi ri karhi ndzi copeta.
MAVHAVAZA:	Mi vula hi mhaka ya yini?
MATANATO:	Ndzi vula hileswi a mi nga ndzi tlheleli ni loko mi vona leswaku a ndzi nga swi tsakeli loko mi ndzi kombisa swihoxo, kambe mi ala mi sindzisa leswaku ndzi hambana ni swilo swa le madorobeni.
MAVHAVAZA:	A ndzi twa swi ndzi chucha ku vulavula ntiyiso.
MATANATO:	Loko yi ri mhaka leya ku ndzi hlamba vunwa a ndzo hleka ntsena kambe a yi nga ndzi khomi kahle.
MAVHAVAZA:	Sweswi ke?
MATANATO:	A mi swi twi loko ndzi vula leswaku mahlo se ya rhandzunukile.
MAVHAVAZA:	Mi vula mi tiyisile?
MATANATO:	Na n'wina ma swi vona leswaku no hluka se ndzi pfanga no hluka vumidyana lebyi a ndzi ri na byona bya vamaondzani.

Hi ku leteriwa hi n'wangulano lowu nga laha henhla, na swin'wana leswi kumekaka endzeni ka tsalwa ra 'Hlamba Vunwa Nandzuwe', tsala xitsalwana u kombisa hilaha xivuriso lexi nge: 'Munhu i van'wana' kumbe 'munhu i munhu hi van'wana vanhu' xi tipaluxaka hakona eka tsalwa leri.

[25]**KUMBE**

XIVUTISO XA 12: XIKAMBELANTWISISO**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAVHAVAZA:	A nga ndzi dyisanga nchumu. Mina a ndzi xavelela leswaku loko ndzi heta kontiraka emayini, ndzi khonza eka yena leswaku a ta ndzi lulamisela mapasi yo va muaka tiko wa laha Afrika-Dzonga. Kunene, a nga ndzi endlangi mona kambe u ndzi pfunile. Hi hanyile swin'we lero na nsati wa mina lowo sungula a hi tshama emutini wolowo, mina ndzi tirha na yena efemeni leyi a a tirha eka yona hikuva se a a sukile emayini. Nsati wa mina a a tirha eka vona Valungu lava.
MATANATO:	Nkulukumba ndziwena u huma kule. U hanyile kunonoha swinene. Se ndza swi vona leswaku hikokwalaho ka yini u omelela emhakeni yo ya aka le matikweni ya le kaya.
MAVHAVAZA:	Ndza khensa loko se u swi twisisa leswaku yini hi yini hikuva siku swi nga ta ndzi bihela swa laha madorobeni ndzi ta swi byela mani? Ndzi ta ya kwihi? Xaka ra mina u ta va mani? Hi yona mhaka leyi ndzi rhandzaka ku tikumela wansati loyi a nga vupfa emiehleketweni leswaku mina na yena hi ta pfuxa muti wa ka Makhuvele.

- 12.1 Ku kala Mavhavaza a lava ku lulamiseriwa mapasi yo va muakatiko wa laha Afrika-Dzonga yena a huma kwihi? (1)
- 12.2 Xana mhaka ya leswaku Mavhavaza a tikumela wansati loyi a nga vupfa emiehleketweni yi humelerile hi ndlela yihi? (1)
- 12.3 Hlamusela hi ku komisa ndlela leyi muti wa ka Makhuvele wu pfuxiweke hakona. (2)
- 12.4 Hi ku vona ka wena i ncini lexi nga endla leswaku Topisa a pfumela ku tekiwa hi mukhalabye Mavhavaza. (2)
- 12.5 Loko a ku ri wena Topisa a wu ta va u pfumerile ku tekiwa hi Mavhavaza ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 12.6 Boxa dyondzo leyi u yi kumaka hikuva ku navela ka Mavhavaza ku endlekile. (1)
- 12.7 Xana Mavhavaza u akile kwihi muti wa yena naswona vuxaka bya yena na Matanato byi vile byihi? Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka.
- A Eka Shigalo. A a ri munghana wa yena.
 B Eka Madonsi. A a ri maseve wa yena.
 C Eka Shigalo. A a ri mukon'wana wa yena.
 D Eka Shigalo. A a ri muakelwana wa yena. (2)
- 12.8 Boxa mavito ya vana va Mavhavaza na Topisa lava mahahlwa. (1)

- 12.9 Xana loko a ku ri wena, mhaka leyi nga endliwa hi Mavhavaza ya ku pfumelela ku xanisiwa hi mulungu wa yena hi ku endlela leswaku a ta endleriwa pasi, a wu ta va u yi pfumerile ke? (1)
- 12.10 Hlamusela hi ku komisa ndlela leyi Matanato a pfuneke munghana wa yena Mavhavaza hakona ku kuma wansati loyi a lava yena. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MATANATO:	Mukon'wana wa mina Mavhavaza, ndza mi khensa hakunene. Loko va ku ku na wanuna wa xiviri va vula n'wina. Mi ndzi hlambisile vunwa kutani na yena m'fa ka Xifiringoma u byi hlambile. Swi pfuna yini ku ti vangela vugono hi ku rhandza ku ya tlangela emitini ya van'wana vanhu? A swi pfuni nchumu na nchumu.
MAVHAVAZA:	Mhaka yo hlamarisa hi leswaku tolweni ka masiku Xihangalasi u te ri a nga vangani na vuxaka na Topisa. Se a a ya lava yini?
XILUMUNI:	Wa delela muyisa loyi! U swi kumile leswi a a swi lava.
XIKHOGOLO:	A mi swi rivala n'wina. Phela vavanuna van'wana va rhandza ku tlhantlha miti ya van'wana loko va vona vavasati va vona va bombisiwa, ku ri ku loko se swi onhakile, wansati a hlongoriwile evukatini se a va ha ri na mhaka na yena. A va n'wi lava loko nuna wa yena a n'wi hlovisa, a n'wi endlela hinkwaswo.
MATANATO:	Kote! U layekile madyisambitsi. U n'wi layile Makhuvele na nsati wa yena.

- 12.11 Xana vanhu lava va bula va ri kwihi? (1)
- 12.12 Xana Xihangalasi a ya lava yini eka Mavhavaza? (1)
- 12.13 Hikokwalaho ka yini Xihangalasi a ku se wa n'wi lava nsati wa yena? (1)
- 12.14 Kombisa ndlela leyi Xihangalasi a layiwile hi yona hi Mavhavaza na nsati. (2)
- 12.15 Hi ku vona ka wena leswi nga n'wi humelela a swi n'wi fanerile ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 12.16 Hikokwalaho ka yini Matanato a vula leswaku Mavhavaza i wanuna wa xiviri. Boxa swimbirhi ntsena. (2)
- 12.17 Xana loko a ku ri wena Topisa a wu ta va u endle yini loko murhandziwa wa wena wa khale loyi a ku landzurile a lava leswaku mi vuyelana. (1)

[25]**KUMBE**

- SWILERISO:**
- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa xikambelantwisiso.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi ndlela yo xaxameta timhakankulu.
 - Tsundzuka: Loko u hlamurile xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIKAMBELANTWISISO eka XIYENGE XA C.

XIVUTISO XA 13: XITSALWANA

VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

KHEGU:	Wansati luya u ri papa va tsarile papila namuntlha ra ku vula leswaku mina na n'wina hi fanele ku famba hikuva a hi twisisi ni ku va xixima a hi va xiximi.
KHETANI:	(A <i>tikhome xihlaya</i> .) Mina ndzi karhele ku karhatiwa hi wansati loyi. I khale a ri karhi a hi kayakayisa. Mina namuntlha hi mina wo famba. Kwala ndzi nga ta helela kona. Hambi ndzo ya hlupheka a swi na mhaka. Ndzo khensa sweswi xitifiketi xa ka ntangha khume ndzi nga na xona. Hambileswi ndzi nga ha pasangiki kahle a swi na mhaka. Mina a ndza ha antswisi.
KHEGU:	Mi ta ya kwihi ka buti?
KHETANI:	Ndzi ta vona leswaku ndzi ya kwihi.
KHEGU:	Loko a mo ndzi byela leswaku mi ya kwihi lembe rin'wana a ndzi ta mi landza ndzi ta wisa maxangu ya Boneka.
KHETANI:	Ndzi ehleketa leswaku ndzi ya hala Phalaborwa kumbe a ndzi ta kuma ntirho wa vusocha ndzi ta wisa maxangu.
KHEGU:	Ndzi ta sala ndzi ku yini mina? Kambe swa antswa leswi Fambeleni a tshamaka eka vahahani. Ndzi to sala ndzi hlupheka ndzi ri ndzexe.
KHETANI:	A mi nga sali mi hlupheka sesi. Loko ndzi fika ndzi kuma ntirho ndzi ta mi tsalela papila mi ta tiva laha ndzi nga ta va ndzi ri kona. Sweswi tekani beke leyi mi rhanga na yona mina ndzi ta mi kuma exitichini.

Hi ku pfuniwa hi ntshaho lowu nga laha henhla, kombisa ntiyiso wa mhaka ya leswaku ku hluvuka ku huma evuhlongeni u kongomisa eka vutomi bya Khetani na Khegu.

[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 14: XIKAMBELANTWISISO**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

BONEKA:	Ma tiva vana vanga ndzi ehleketile mhaka yin'wana leyi nga ta hi tshamisa emafurheni.
BODZANI:	I mafurha ya yini kuna mhani? Xana mo lava ku xava homu yo nona mi dlaya ke?
BONEKA:	(A <i>tikwatisa</i> .) Wena u ndzi nyangatsa hi sweswi swa ka wena swo ndzi nghena enon'wini ndza ha ri eku vulavuleni. Phela a ndzi le ka mhaka ya matshopetana mina wa ndzi twa kahle xana?
BODZANI:	A ndzi ku ndzo tlanga ka mhani ndzi khomeleni.
BONEKA:	Ndzi lava leswaku ndzi ya xava yindlu leyi hi nga ta tshama eka yona vutomi bya hina hinkwabyo. Wena u ta dyondza xikolo u heta na Gwirani a heta hi ri karhi hi tshama eka yona.
BODZANI:	Mi lava ku sukela rifumo leri xana? Mi lava ku sukela dyiyindlu dyedyi naa?
BONEKA:	U vula leswaku lava va nga yi sukela a va nga swi lavi ku tshama eka yona xana? wena u ehleketa leswaku lomu va nga kona a va le ku tirheleni ka swilo naa?

- 14.1 Boxa vito ra n'wana un'wana wa Boneka handle ka Bodzani loyi a tsariweke eka ntshaho lowu wu nga laha henhla. (1)
- 14.2 Boneka a a nga tirhi kambe u byela vana va yena leswaku u lava ku ya xava yindlu, hlamusela leswaku mali leyi a a lava ku xava hi yona a a yi kuma kwihi. (2)
- 14.3 Xana Boneka a a lava ku ya yi xava kwihi yindlu leyi a a vulavula hi yona? (1)
- 14.4 Boneka u byela vana va yena leswaku va ta tshama emafurheni. Xana ku tshama emafurheni swi nga va swi vula yini ke? (1)
- 14.5 Xana loko a ku ri wena Boneka u sindzisiwile hi mukhalabye leswaku wa ku teka, a hetelela a ku tekile hikuva u ku hlayisile hi mali ya yena u kondza u kula, kambe wena u nga n'wi rhandzi, a wu ta endla yini? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 14.6 Hi ku ya hi ntshaho lowu wu nga laha henhla hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke u kongomisa eka vana lava va pfumalaka vatswari? (2)

14.7 Xana u vona endlelo ra Xikweni ro teka n'wana loyi a nga xaka ra nsati wa yena ri ri kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

14.8 Boxa xivangelo xo va Boneka a hlongoriwile endlwini ya yena leyintshwa. (2)

NA

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

N'WA-VUKWELE: *(A nghena a rhwele mavoko enhlokweni.)* Se u swi kotile muhanyi loyi wo hi tekela nuna a tlhela a dlaya mananoo! Loko a wu lo n'wi sukela loko u nga ha n'wi lavi ku tlula ku dlaya wenoo!

N'WA-VUSIKA: *(A ri karhi a rila.)* Wena Boneka a wu ehleketa leswaku swi nge ku heleli. Namuntlha se ha fana mina na wena.

KHETANI: *(A bohanile na xikandza.)* Loyi a nga dlaya tatana na yena wa landza namuntlha.

KHEGU: *(A ri karhi a rila.)* A a vonaka hi ku ndzi hlongola. A a lava ku sala a dlaya tatana ndzi nga swi voni muhanyi luya. *(Nkarhi wu fika leswaku va ya lahla. Va famba va ya lahla va tlhela va vuya. Loko va heta ku hlambetela mavoko va tshametela eka Xikweni swakudya swi nga si phamiwa. Khetani a byela vanhu hinkwavo va nkosi ku n'wi lomba tindleve. Vanhu va nkosi va n'wi yingisela.)*

14.9 Boxa vito ra ndhawu laha Khetani a a tshama kona endzhaku ko xanisiwa hi Boneka. (1)

14.10 Tsala dyondzo leyi u yi kumeke eka tsalwa leri. (1)

14.11 Hi kwihi ku hambana loku ku nga kona exikarhi ka vumunhu bya Khegu na Bodzani?

(Nyika ku hambana kun'we ntsena.) (2)

14.12 Boxa leswi Khetani a a lava ku swi byela vanhu loko a kondza a kombela ku yingiseriwa. (2)

14.13 N'wa-Vusika u tirhisa ririmi ro gega a byela Boneka a ku: 'Namuntlha se ha fana mina na wena.' Xana a nga va a kongomise eka yini ke?

Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka.

- A Leswaku havambirhi a va ha ri na vavanuna.
- B Leswaku havambirhi va fana hikuva i maxaka.
- C Leswaku havambirhi va na nsele.
- D Leswaku havambirhi i vasati va Xikweni. (1)

14.14 Xana i ncini lexi nga endla leswaku Khegu a hlongoriwa evukatini? (2)

- 14.15 Hlamusela leswi nga humelela hi nhundzu ya Boneka loko a ri endleleni yo ya ePhalaborwa. (2)
- 14.16 Xana loko Khetani a a ri munghana wa wena a wu ta n'wi tsundzuxa yini hi matirihiselelo ya yena ke? (1)
[25]

KUMBE

- SWILERISO:**
- Hlamula xivutiso xa xitsalwana kumbe xa xikambelantwisiso.
 - Nhlamulo ya xivutiso xa xitsalwana a yi ve na marito ya kwalomu ka 400–450, yi tlhela yi va hi xivumbeko xa xitsalwana, KU NGA RI hi ndlela yo xaxameta timhakankulu.
 - Tsundzuka: Loko u hlamurile xivutiso xa XITSALWANA eka XIYENGE XA B, hlamula xa XIKAMBELANTWISISO eka XIYENGE XA C.

XIVUTISO XA 15: XITSALWANA

XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu

NTLANGU: ...Ti le tilweni!

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

MAGAZA: (*U vulavula a ri yexe*)
Huu, hina vavanuna ha hlupheka la misaveni! Twana xitori lexi xa la ka "City Press"! Xi ri wanuna loyi u biwe hi *protection order* ya leswaku a nga tshuki na siku na rin'we a hlamule nsati wa yena ku ri ku va tshama swin'we? Se swi nga koteka njhani munhu a tshama na nsati a nga n'wi hlamuli? Yhaa, nawu wa tika! *That's why* minkarhi yin'wana u hlamala wanuna a yayarhele muti hinkwawo, bii! I mhaka ya swo fana na sweswi hikuva nawu wa kona onge wu lo endleriwa ku tikisela hina vavanuna.

(*A miyelanyana a ri karhi a xiyaxiya phephahungu*)

Phela na mina majistrata luya u ndzi dlele eka divhosi ya mina: U teke vana va mina hinkwavo a va nyika nsati ndzi sarisa sweswi! Namuntlha ndzo va phepha rinene erixakeni ongeti vana a ndzi tswalanga! Sweswi vana va mina va kurile, van'wana se va tirha kasi rikotse ri le ku hetiseni ka vudokodela kambe la kaya hi le vurilanhlalala. Ku hava ni xo kela munhu mati hikuva na yena Nokuthula wa kona onge o va nyumba. Se a hi malembe yo tlula na khume munhu xi ri karhi xi wa xi pfuka, kambe to, a ndzi voni nhlanga yo huma ngati, n'wana a nga vonaki! Loko ndzi n'wi hlamusela o phika lero swi ta lungha, Xikwembu xi kona.

Hi ku leteriwa hi ntshaho lowu nga laha henhla kombisa ntiyiso wa mhaka leyi vuriwaka hi xivuriso lexi nge: 'Xihlobyana xa le mahlweni xi dlayisa hi torha', yi tihumelerisaka hakona tanihi wun'wana wa minkongomelo ya xintlangwana lexi xa '... ti le tilweni.'

[25]

KUMBE

XIVUTISO XA 16: XIKAMBELANTWISISO**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: I mhangu ku tilavela**

Hlaya n'wangulano lowu nga laha hansi kutani u hlamula xivutiso lexi nga ehansi ka wona.

BAYIZANI: *(A miyelanyana a karhi a tilanguta nakambe. A hlakahla nhloko)*
Ina, swa tika! Ni *pluck* ya timbirhi leti ndzi nga hundza ndzi ti ba mixo lowu le ka *Betty* yi hangalaka ku fana ni hunguva loko yi twa miseve ya dyambu. Kambe a ku na lexi ndzi nga xi endlaka eka nkarhi wa sweswi handle ko kongomana ni xinwelo lexi ndzi khomana ni nyarhi leyi hi timhondzo hikuva va vurisile va tolo loko va te ximitantsengele xi tshemba nkolo. Phela i mhangu ku tilavela leswi! Ndzi to kanya mbilu, ndzi nghena. Ndzi ta twa hiloko rhambu ri tshoveka. Ndza nga pfanga no nghena.
(A famba a fika a gongondza)
Gogo, gogogo, gogo!

RITO: I mani? H'm, i mani mpundzu lowu?

BAYIZANI: *(Hi ku nyunganyungeka)*
Hi mina, pfulani!
Ndzi pfuleleni!
Pfulani, hi ...

VALERIE: *(A pfula rivati)*
Oo, hi n'wina? Nghenani papa!

BAYIZANI: *(A nghena. A hundzela ekamareni. Nsati a fika)*
Mi njhani?

VALERIE: *(Hi ku titsongahata)*
Hi pfukile. Kasi se eka Malamulele ka kona ko va Joni masiku lawa? Ku heta *weekend* hinkwayo mi ri lomo, a swi lo yini ka papa?

- 16.1 Xana Bayizani a a huma kwihi? (1)
- 16.2 Hlamusela hi ku komisa pulani leyi Bayizani a a longisiwile yona hi Ella leswaku a ta fika a hembela nsati hi yona. (2)
- 16.3 Xana hikokwalaho ka yini se a fanele a hembela nsati? (2)
- 16.4 Xana Rirhandzu ra Bayizani na Ella ri helele kwihi? (1)
- 16.5 Boxa mavito ya Bayizani hi ku hetiseka na ntirho wa yena. (2)
- 16.6 Loko Bayizani a a ri munghana wa wena a wu ta va u n'wi tsundzuxile yini? (1)

- 16.7 Xana mahanyelo ya Bayizani ya amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 16.8 Hi ku vona ka wena Bayizani a nga va a helele kwihi? (2)

NA**NTLANGU: ...Ti le tilweni!**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

MAGAZA:	<i>(A hlometela hi fasitere)</i> Aa, kasi hi wena Chingisa? Se u <i>funa</i> yini hikuva se i nkombo wa tin'hwetini <i>uhambile</i> eka rikwenu?
RITO:	<i>(Hi ku bokoloka)</i> Tshika ku ndzi vutisa pasi na xipencele u ndzi pfulela ndzi nghena! Hi le ka mina la! <i>(Chinghisa a ba rivati a nghena.)</i> U ndzi vutisa pasi na xipencele hi leri nge yini? Hi le ka mina la!
MAGAZA:	<i>(Hi ku hlekula)</i> Leswi a wu fambile u vuyele yini manjheni?
CHINGHISA:	<i>(Hi ku hefemuteka)</i> U ri ndzi vuyele yini? Kasi hi le ka mani la? Hi le kaya ka mina la! Mi ri i swa siku rero mi nga ndzi juma mi ndzi hlengela ni nguluve leyi, namuntlha kona ku ta nuha la!
MAGAZA:	<i>(Hi ku koya)</i> Ku nuha yini? <i>Get out of my house!</i>
CHINGHISA:	<i>(Hi nswirhi)</i> U ehleketa leswaku a ndzi xi twi Xilungunyana xexo xa wena xa thyaka? Na wena <i>get my horse!</i> Na mina ndzi hanci ya wena hi nkanu ya marahana!

- 16.9 Xana i mani loyi Chingisa a n'wi vulaka nguluve? (1)
- 16.10 Hi ku vona ka wena i yini lexi a xi vilerisa Chinghisa? (2)
- 16.11 Xana hikokwalaho ka yini Chingisa a vula munhu loyi nguluve? Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka.
- A A a vula leswaku i noyi.
B A a vula leswaku u dya ngopfu.
C A a tshwukile swinene.
D A a nyuherile ngopfu. (1)
- 16.12 Hi ku famba ka nkarhi Magaza u vile na ntlimbo lowu nga voniwa hi mani na mani. Boxa muxaka wa ntlimbo lowu na xivangelo xa wona. (2)

- 16.13 Xana ndlela leyi Magaza a yi tirhiseke ku ololoxa ntlimbo wa yena u yima na yona kumbe a wu yimi na yona ke? Hikokwalaho ka yini? (2)
- 16.14 Xana u vona onge nsati lowavumbirhi wa Magaza a nga va a helele kwihi? (1)
- 16.15 Xana u dyondza yini hi mhangu leyi nga humelela Magaza? (2)
- 16.16 Nyika nkongomelo un'we wa xintlangwana lexi. (1)
- [25]**

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 25
NTSENGO WA TIMARAKA: 80